

SINTAKTIČKE RAZNOLIKOSTI U DIJAKRONIJI I SINKRONIJI (na primjeru pravnih tekstova)

Stolac, Diana

Source / Izvornik: **FLUMINENSIA : časopis za filološka istraživanja, 2019, 31, 157 - 181**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

<https://doi.org/10.31820/f.31.1.12>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:063010>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-10**



Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)



This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.
Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.



<https://doi.org/10.31820/f.31.1.12>

Diana Stolac

SINTAKTIČKE RAZNOLIKOSTI U DIJAKRONIJI I SINKRONIJI (na primjeru pravnih tekstova)*

dr. sc. Diana Stolac, Filozofski fakultet, diana.stolac@ffri.uniri.hr, Rijeka

izvorni znanstveni članak

UDK 811.163.42'367

rukopis primljen: 1. lipnja 2019.; prihvaćen za tisak: 8. srpnja 2019.

Jezične se značajke mijenjaju tijekom vremena, neke manje, a neke više, neke sporije, a neke brže. Stoga je nužno promotriti sintaktičke raznolikosti u dijakroniji i sinkroniji. Premda je svaki pravni dokument dio jezične statičnosti pa ga vidimo kao jedan sinkronijski režanj, cjeloviti pristup nizu dokumenata u vremenu (odnosno takvome nizu sinkronijskih reznjeva) omogućava utvrđivanje dinamičnosti jezičnih pojava, a koji se može interpretirati s dijakronijskoga motrišta. Analiza je napravljena na primjeru pravnih tekstova od srednjega vijeka (počevši od Vinodolskoga zakona iz 1288. godine) i ranoga novovjekovlja (sa statutima i urbarima) preko 19. stoljeća (s postavljanjem suvremenih zakonskih modela) do naših dana. Izdvajaju se sljedeće tri pojave: sastav predikata, mjesto atributa u imenskim skupinama i čestotnost pojedinih rečeničnih tipova. Rezultati pokazuju da su u predikatima ranije prevladavali imperativ, prezent i kondicional, dok su danas uobičajeni prezent i futur, da postpozicija atributa, iako je u starijim tekstovima češća, nije pravilo, te da su najčešće pogodbene i subjektne rečenice, što danas također nije slučaj.

Ključne riječi: *sintaksa; sinkronija; dijakronija; sintaktička raznolikost; dinamičnost; pravni tekst; hrvatski jezik*

* Ovaj rad je financiralo Sveučilište u Rijeci projektom uniri-human-18-285.

1. Uvod

Povijest jezika proučava se u suvremenom jezikoslovlju na različite načine, pri čemu se posebno jasno razlikuju slavistički pristupi od npr. pristupa američkih lingvista. Slavistika njeguje tradicionalan pristup, koji obogaćuje suvremenim metodološkim pomacima, ali i dalje temelji svoja istraživanja na promjenama gramatičkih obrazaca u dužim vremenskim odsječcima, uzimajući (nepisano) dogovorenih sto godina kao donju granicu za promatranje jezičnih promjena. Sve kraće promatra se kao proces u kojemu još supostoje različiti obrasci, a izbor još traje, još nije konačan, te je stoga teško utvrditi što je nadindividualno te time postaje općejezično, a što individualno. Pritom je u prvome planu istraživanje pisanoga korpusa, odnosno zaključci se temelje najčešće na pisanoj građi. Analizirane su fonološka i morfološka, pa tvorbena i leksička razina, a u novije vrijeme sve je više radova vezano uz sintaktičku razinu (Hansen – Grković-Major 2010).

U zborniku *Die slavischen Sprachen* iz 2014. godine u poglavlju *Historische Syntax der slavischen Sprachen / Syntax of the Slavic Languages* uvodni je tekst Alana Timberlakea *Goals, Tasks, and Lessons of Historical Syntax*. U njemu autor „otvara niz tema, posebice one vezane uz sintaktičke zavisnosti i posljedice jezičnih kontakata i kulturnoga kruga. Izvršno zaključuje da povijesnu sintaksu valja promatrati između inercije i inovacije. Otvorenost prema sociolingvističkim pristupima novina je u dosadašnjem vrlo često usko-gramatičkom pristupu” (Stolac – Vlastelić 2017: 650). Timberlake zaključuje: „Much of the relevant research has not been done” (Gutschmidt i dr. 2014: 1667), te dalje dodaje: „All these matters involving syntax – definition of varieties, the relationship of speech to writing, their role in standardization and in language ideology – deserve more attention” (Gutschmidt i dr. 2014: 1668).

Anglosaksonski su znanstvenici usmjerili svoja povijesnojezična istraživanja na mogućnosti komuniciranja pripadnika različitih generacija sugovornika, recimo djeda i unuka, pa je time i vremenska jedinica u kojoj se promjene promatraju značajno kraća (Fanego 1994; Stolac – Vlastelić 2017: 642–646). Naravno, analizira se prikupljeni govoreni korpus (najčešće snimljeni narativi), uz onaj pisani koji je moguće prikupiti (kao što u pisma, čestitke i sl.).

2. Metodologija istraživanja

Sve rečeno za proučavanja povijesti jezika u potpunosti se može primijeniti na povijesnu sintaksu (usp. Hock 1991; Lightfoot 1991; Lightfoot 1999; Kroch 2000; Yang 2000). Pristup koji se primjenjuje u ovome radu u okvirima je slavističkih povijesnosintaktičkih pristupa građi. To znači da je polazna metodologija tradicionalna filološka: definiranje ciljeva i zadataka te postavljanje hipoteza (pretpostavki), određivanje korpusa¹, prikupljanje građe i filološka analiza, u našem slučaju sintaktička.

U sljedećoj se fazi analizirana građa promatra sa suvremenoga sintaktičkoga motrišta (uključujući i pomake u nazivoslovlju), prvenstveno pomicanjem granice sintaktičkoga bloka unutar kojega se provodi zaključivanje sa sintagme i rečenice (tradicionalno određenih sintaktičkih cjelina unutar kojih se ostvaruju osnovni sintaktički odnosi) na tekst. Suprasegmentna obilježja u tome imaju značajnu ulogu.

Utvrđujući metodološka načela naglasak stavljamo na razumijevanje komunikacijskih obrazaca u istraženu korpusu, a to je tražilo proširenje na treću fazu: ekscerpiranje suvremene građe i usporedivost s analiziranom građom iz ranijih stoljeća. Ova je faza metodološki najosjetljivija jer valja nadgledati jasnu razliku uspostavljanja pravnih komunikacijskih obrazaca u srednjem vijeku i ranom novovjekovlju od standardiziranih obrazaca suvremenoga pravnoga diskursa.

Cilj je istraživanja utvrđivanje sintaktičkih promjena u pravnim tekstovima tijekom posljednjih osam stoljeća.

Naravno, to je cilj širega istraživanja iz kojega u ovome radu donosimo dio, a što se vidi u izdvojenim zadacima koje možemo iščitati iz cilja:

- suziti korpus s obzirom na prostor nastajanja tekstova na sjeverno-jadranski;

¹ Korpus istraživanja povijesne sintakse mora se temeljiti na „načelu sveobuhvatnosti u jezičnom i žanrovsko-tematskom smislu” (Grković-Mejdžor 2007: 14) jer je bez sinkronijske sintakse teško utvrditi što se, i je li se uopće, promijenilo te kako je i zašto došlo do promjene. Usp. „On the diachronic dimension, the corpus must contain records dating from the various stages of the language, so as to adequately reflect language development through time. From a synchronic point of view, the corpus must include writings reflecting, as closely as possible, both the social and textual variables existing at any given period” (Fanego 1994: 16).

- suziti osnovni korpus na tri stoljeća (16.-18. st.), s uključivanjem *Vinodolskoga zakona* iz 1288. godine (s mlađim prijepisom) kao nezaobilaznoga teksta u povijesti hrvatskih pravnih tekstova, posebice sjevernojadranskih;
- uključiti kao kontrolni korpus bar jedan od značajnih pravnih tekstova iz drugih hrvatskih područja iz promatranih triju stoljeća² te suvremene zakonske tekstove;
- izdvojiti ciljane morfosintaktičke i sintaktičke primjere (glagolske oblike, atributne sintagme, vrste rečenica, veznike i dr.) te primjere na nadrečeničnoj razini (konektore) te
- posebnu pozornost usmjeriti rečenicama kojima se izriču kazne u pravnome tekstu.

U prethodnom istraživanju korpusa oblikovale su nam se sljedeće pretpostavke:

- Predikatni je lik u rečenicama kojima se izriče kazna najčešće imperativ.
- Atributne su sintagme u pravnom nazivlju postpozitivne (atribut je u postpoziciji).
- Rabe se jednostavne, nezavisnosložene i zavisnosložene rečenice, s prevagom zavisnosloženih rečenica, i to pogodbenih i subjektivnih.
- Pogodbene su rečenice najčešće vezane veznicima *ako*, a subjektivne odgovarajućim oblicima zamjenice *koji*.
- Pogodbene i subjektivne rečenice najčešće su u inverziji.
- Na tekstnoj se razini uočava snažna povezanost rečenica u tekstu.

Pokušat ćemo primjerima iz građe potvrditi ili opovrći iznesene pretpostavke.

U ranijim je povijesnojezičnim istraživanjima konzultiran širi korpus pravnih tekstova, a za ovo se istraživanje korpus sužava na pravne tekstove sjevernojadranskoga područja³:

² Zbog opsega rada nisu uključeni primjeri iz pravnih tekstova u 19. stoljeću, kada su se uspostavljali suvremeni standardi oblikovanja pravnih tekstova. Ti su tekstovi u literaturi dobro obrađeni (Mamić 1992), uključujući i sintaktičku razinu i njezinu usklađenost s normom zagrebačke filološke škole (Mamić 1980/81).

³ Uz nazive tekstova navedene su godine koje se navode u izvorima, ali su sačuvani kasniji prijepisi, a ekscerpirani su objavljeni tekstovi krajem 20. i početkom 21. stoljeća (mahom kritička čitanja). U zagradama se navode kratice koje se dalje rabe u članku.

- Vinodolski zakon iz 1288. godine (VZ)⁴
- Veprinački sudski zapisnici iz 16. i 17. stoljeća (VSZ)⁵
- Trsatski zakon iz 1640. godine (TZ)⁶
- Grobnički urbari iz 17. i 18. stoljeća (GU)⁷

U istraživanje je uključen najznačajniji pravni tekst na kajkavskom hrvatskom književnom jeziku, koji ima u kajkavskom području temeljnu ulogu koju *Vinodolski zakon* ima u sjevernojadranskom, omogućavajući usporedbu jezičnih obrazaca u hrvatskom jeziku:

- *Decretum* iz 1574. godine (D)⁸

Ovim je tekstovima iz hrvatske pisane baštine pridodan suvremeni pravni tekst koji pokriva područje obuhvaćeno zakonima iz baštinskoga korpusa radi usporedne analize te zaključivanja:

- *Kazneni zakon* iz 2019. godine (KZ)⁹

Na temelju primjera iz korpusa pokušat ćemo reći nešto više o sintaktičkim obilježjima pravnih tekstova.

3. Analiza građe

Polazište je istraživanja spoznaja da se jezične značajke mijenjaju tijekom vremena, da se neke od njih mijenjaju manje, a neke više, da su neke promjene sporije, a neke promjene brže. Stoga smo iz promatranoga razdoblja izabrali tekstove koji (uvjetno) predstavljaju svoje vrijeme, iz njih izdvojili određene jezične značajke te usporedili obrasce.

Pravnu pisanu baštinu čine javnopravni dokumenti (zakoni, statuti, urbari, pravilnici, cehovska pravila, sudski i općinski zapisnici, komunalni proglašeni i sl.) i privatnopravni dokumenti (oporuke, razne vrste financijskih zapisa, kao što su kupoprodajni ugovori, obveznice, darovnice, zapisi o davanju u zakup, popisi dužnika i sl.).

⁴ Citirano prema Margetić 1998; v. literaturu: Kostrenčić 1923; Bratulić 1988; Kuzmić 2009.

⁵ Citirano prema Margetić 1997; v. literaturu Margetić 1997; Kuzmić 2001; Kuzmić 2007.

⁶ Citirano prema Margetić – Moguš 1991; v. literaturu Margetić – Moguš 1991.

⁷ Citirano prema Margetić 1995; v. literaturu Margetić 1995.

⁸ Citirano prema Bartolić 2003; v. literaturu: Bartolić 2003; Šojat 2009; Kuzmić 2011; Stolac 2011.

⁹ Citirano prema <https://www.zakon.hr/z/98/Kazneni-zakon>.

U analiziranu su korpusu sjevernojadranskih pravnih tekstova javno-pravni dokumenti: zakoni, statuti, urbari i zapisnici.

U promatranu je razdoblju jezik prava latinski, a hrvatska su područja bila pod stranim vladarima, pa su pravni dokumenti i pravna komunikacija bile i na mađarskom, njemačkom i talijanskom jeziku. O tome govore dva navoda s početka *Decretuma*:

- *A kako je Lajuš kralj, brat Andraša Kralja to takovo priorstvo napravil more v dijačkom Decretome čtjeti komu je potriebno* (D)
- *jer gda vu Rime budeš, rimskim zakonom živi, ako li si v Vugerskom orsage, vugerskum pravdum živi* (D)

Slijedom toga u pravnim se tekstovima na hrvatskom jeziku, kako prevedenima¹⁰ (izravno s latinskoga ili uz pomoć drugih prijevoda, kao što je slučaj s *Decterumom*) tako i izvornima, ostvaruju različiti inojezični utjecaji, koji su posebno zanimljivi na leksičkoj razini.

Najbrojniji su pravni nazivi latinskoga porijekla (npr. *testament/testamenat/testamentuš*, *notariuš*, *terminuš*, *kontraktuš*, *sukcesor*, *tutor*, *konsenzus*, *egzekucija...*) i mnogi od njih i danas su u uporabi u suvremenom jezičnom liku (npr. *testament*, *termin*, *konsenzus...*), dok su mnogi zamijenjeni hrvatskim nazivima (npr. *ugovor*, *nasljednik...*). Veliki je broj germanizama (npr. *rihtar*, *landrihtar*, *purgar*, *malta*, *štibra*, *grunt*, *škoda*, *žoldinar*, *loter*, *cvibort*, *falš/fals*, *žlahtan...*), hungarizama (npr. *biršag*, *obiršažiti*, *kečba*, *valovanje*, *valovanica*, *tudoman*, *tolnačnik*, *tarnik*, *nadorišpan*, *mentuvati...*) i talijanizama (npr. *kaštiga*, *kaštigati*, *pena*, *kunfin*, *kanciler*, *kancelarija/kančelijerija*, *skritura*, *skođati...*) u hrvatskom povijesnom pravnom nazivlju, ovisno o području na kojemu su dokumenti nastali, od čega je malo ostalo u suvremenom pravnom nazivlju, i to u uzualnoj uporabi (npr. *kancelarija* i sl.).

Naravno, već od prvih pravnih dokumenata nalazimo osnovno hrvatsko pravno nazivlje: *pravo*, *pravica*, *sudac/sudac*, *zakon*, *statut/štatut*, *svedok*, *prisežnik*, *prisega*, *priseći*, *suditi...* Neki od tadašnjih naziva nisu

¹⁰ Većina je prevedenih znakonskih tekstova prevedena s latinskoga jezika, za neke prijevode znamo da se prevoditelj služio i drugim prijevodima, kao što je slučaj s *Decterumom*, gdje je Ivanu Pergošiću pomogao mađarski prijevod *Tripartituma* Istvana Werböczyja. Kod dijela pravnih tekstova imamo izvore u drugim jezicima, kao što je to u dvojezičnim mletačkim proglasima u Dalmaciji, koji su prevedeni s talijanskoga jezika, konkretno s administrativnoga talijanskoga s naslojenim venecijanizmima (Šimunković 1996: 128).

danas dio pravnoga nazivlja, npr. *ljudomorec, odvetek, protivgovornik, protiv-činioc, krivočinioc, vražda...*

Kada govorimo o sintaksi pravnih tekstova, nećemo uvijek biti u striktnim okvirima sintakse nego ćemo iz metodološki opravdanih razloga morati uključiti s jedne strane morfosintaktičke odnose (posebice uključivanjem sročnosti između imenice i pridjevske riječi u funkciji atributa), a s druge tekstološke (posebice u prekoračivanju rečenične granice u funkciji utvrđivanja nadrečeničkih odnosa).

U sljedećim ćemo odjeljcima predstaviti izdvojene primjere iz korpusa koji pokazuju sintaktičke stalnosti, ali i promjene u pravnim tekstovima.

3.1. Predikat

Prva je iznesena pretpostavka da je u pravnim tekstovima, u kojima se nalaze članci kojima se izriče kazna, predikatni lik imperativ. Zakonski je tekst objektivan, jasan i nadasve precizan e da bi se izbjeglo dvostruko tumačenje. Mogućnosti različitoga tumačenja konkretne pravne odredbe poništava sastavljanje i određivanje pravne odredbe uopće. Stoga je logično u takvu semantičkom okruženju očekivati imperativ kao zapovjedni glagolski način ili neki oblik koji pokriva to značenjsko polje, odnosno izriče obvezu izvršenja.

Pogledajmo primjere iz javnopravnih dokumenata iz našega korpusa:

- *imaju se areditati ili ostaviti tim hćeram* (VZ)
- *Zakon naš je da imamo gospodi dat desetinu žita, vina i janjac...* (VSZ)
- *da ima biti važgana* (TZ)
- *ako bi im Bog dal sriću ali kakov dobitak, med sobum neka razdile* (GU)
- *I vsaki koteri pravo sudi vage v svojih rukah nosi, da na vsaki kraj vage položi i pravicu i milošću* (D)

U svakom od tekstova ima više predikatnih shema, tako iz *Trsatskoga zakona* navodimo nekoliko:

- gl. moći + gl. glagol: *otac i mat moru po volji dotat*
- *da* + prezent: *da plati pene*
- *ima* + infinitiv: *ima dat*
- imperativ 3. l. jd.: *Tulikajše ne mozi ovdi soli prodavat*

Prvi primjer je najblaži i najmanje obvezujući jer upućuje na to što se može pravno učiniti (poduprto priložnom oznakom načina *po volji*). Dakle, i ne mora se tako.

U drugom se primjeru rabi česti analitički model imperativnosti – konstrukcija *da* + prezent. Funkcija je prijenos zapovijedi za izvršenje neke radnje (treba platiti određenu kaznu). Ovdje nema dvojbe u razumijevanju obvezne radnje koja ima uslijediti ako se prekrši zakon. Takva je imperativnost i u ovoj značajnoj odredbi: *Ako bi silu učinil koj divojke, da ju pozakoni; sujen budi od duhovnik* (TZ). Dapače, česte su konstrukcije koje uključuju glagol *imati*, kao ova: *da ima biti kaštigan* (gdje je razvidno da će biti kažnjen svatko tko prekrši konkretnu zakonsku odredbu).

Glagol *imati* dio je konstrukcije u trećem primjeru: *A malinar s Martinšćice ima dat jednu pogaču ka gre mej svih* (TZ). Glagol *imati* je u 3. licu jednine *ima* i uza nj je infinitiv te je naglašena obligacija vršenja radnje. Formulacija je precizna i kazuje tko je dužan što učiniti (dati pogaču). Tako je na više mjesta u *Vinodolskom zakonu* jasno istaknuto što činiti kada se učini prijestup: *ima platiti* (VZ).

Četvrti je primjer pokazatelj najzahtjevnijega: rabi imperativ kojim se nešto zabranjuje (prodavanje soli). Imperativ ne ostavlja mogućnosti za dvojbu: ono što je izrijekom zabranjeno ne smije se činiti.

Drugi, treći i četvrti primjer jasno pokazuju temeljna obilježja zakonskoga teksta: precizan iskaz što činiti i što ne činiti, pri čemu je iskazivanje obvezatnosti vršenja radnje logičan pragmatičan odabir. U tome je imperativ logičan glagolski odabir, ali se u našim primjerima pokazuje da u tekstovima ne nalazimo samo imperativ kao gramatičku kategoriju, ne nalazimo samo morfološki imperativ, nego se rabe i druge konstrukcije kojima se izriče imperativnost te podcrtava obvezatnost.¹¹

Povezuje ih potreba za preciznosti pravnoga teksta. O preciznosti zakonskoga teksta piše u *Decretumu*: *tako je potrebno njim pravde znati da pravo znaju pod sobum budućim pravde činiti: krive kaštigati, a nekrive braniti* (D).

¹¹ Upućujemo na literaturu o pojmu imperativnosti, posebice o načinima izražavanja imperativnosti u okviru teorije govornih činova, ne samo imperativom kao gramatičkom kategorijom nego i drugim konstrukcijama (Pranjković – Badurina 2012), odnosno s naglaskom ne samo na formalnim nego i na funkcionalnim obilježjima (Palašić – Zbašnik 2017).

U sjevernojadranskim tekstovima u našem korpusu nema jedne imperativne konstrukcije koju bilježi literatura o pravnim tekstovima (Kuzmić 2011: 370): *naj* + prezent. Tu konstrukciju nalazimo u kajkavskim tekstovima, npr. *naj ga ne oslobodi*.

Kuzmić posebno naglašava pragmatične funkcije uporabe određenih glagolskih likova: „Alterniranje imperativa i presenta u istom kontekstu oblikuje neklišezirani iskaz, npr. *plati knezu libar 50 a to takoe ako bi ga bili ili ranili i za ranene platit držan je polovicu* (VZ,4v 22-24)” (Kuzmić 2009: 448).

Zastanimo na predikatnom glagolu u prezentu. Uporaba presenta omogućava percepciju zakonske odredbe svedremenom, npr.:

- *I ima se viditi da kmet vazme za tadbu od ednoga 2* (VZ)
- *Ki bi se našal pasuč u prepovede, plaća soldini 50 manje 2* (VSZ)
- *Satnik od leta je slobodan svakoga dohodka mala i velika ono leto svoje satničije* (TZ)
- *Dužni su dati gospodinu milostivu vsako leto pšenice, ča se zove permanja, stari 38,4* (GU)
- *Da ako drugu ženu vzeme, i počnie dečino imjenje rasipavati obramba se drugomu v takovom dugovani da.* (D)

Za razliku od svedremenosti koju donosi prezent, uporaba kondicionala ostavlja počinjenje kaznenoga djela ili nastajanja posebne situacije tek kao mogućnost, npr.:

- *ako bi se ka žena našla tvarnica ter bi se mogla skazati svrdčanstvom verovanim za prvo ostaneni knezu libar 100, vola se sažgi ako bi se ne imelo od česa platiti* (VZ)
- *Zakon je, ki bi kral v kozare ograjenoj, zapada 5 marak* (VSZ)
- *Ako bi ki ukral uličje ale u kom stoje čele tere bi se znalo, pene L 20 i škodu komu bude.* (TZ)
- *Lov od zeci je prepovedan podlošnikov, lego ako bi se pripetilo da bi ga ki ubil, mora ga pernesti gospodi, a gospoda moraju dati soldini 12.* (GU)
- *Ako li bi dece ne imela, na nje bratju ostane.* (D)

Suvremeni zakonski tekstovi rabe prezent i futur, a ne rabe imperativ ni kondicional:

- *Svaki supočinitelj i sudionik (poticatelj i pomagač) kažnjava se u skladu sa svojom krivnjom. (KZ)*
- *Kaznom iz stavka 1. ovoga članka kaznit će se tko vrhunski trofej divljači trajno iznese u inozemstvo. (KZ)*
- *Tko usmrti životinju bez opravdanog razloga ili je teško zlostavlja, nanosi joj nepotrebne boli ili je izlaže nepotrebnim patnjama, kaznit će se kaznom zatvora do jedne godine. (KZ)*

Osim uporabe konkretnih glagolskih likova valja zamijetiti da je u tekstovima iz naše pravne baštine značajan i položaj glagola u rečenici. U kajkavskim je tekstovima često na kraju rečenice, o čemu Vončina kaže: „Izrazitim sintaktičkim odrazom stranih jezika na starije kajkavske tekstove – i to odrazom koji pripada osobito razvoju pisanog jezika – smatraju se poremetnje u redu riječi, napose smještanje glagola na kraj rečenice” (Vončina 1978: 433). Potvrđuje to i primjer iz *Decretuma*:¹²

Drugo ako nije muž na svoje žene imjenje potrieбен potrošek včini (D)

Književni jezik kojim su pisani ostali tekstovi u našem korpusu temelje se na čakavštini i u njima predikat češće nije na kraju rečenice, npr.:

- *Iošće: ako ki muž ili žena nepodobno reče ili stvar bude govoriti nikomu mužu vola nikoj ženi ter se more pokazati ednim svidikom podobnim ili mužem ili ženom ako nij onde veće svedoki, plati dvoru libre 2 a strani koi je rekal libri 2. (VZ)*
- *Zakon je, ki bi ženi ali udovici peću zvergal z glave, zapada 50 libar. (VSZ)*
- *Kada satnik soldati aliti z ofcijom tersaskim kega peljaju v arešt, ako ne bi sam se prezental ali ku drugu execution storil, gre jim skupa za svaku voltu L 1.4. (TZ)*
- *Rizaču na dan plaća se na dan po soldini 14. (GU)*

¹² Literatura govori o utjecaju latinske i njemačke sintakse, ali i mogućnosti unutar slavenske sintakse. Utvrđivanje porijekla položaja glagola na kraju rečenice izlazi iz okvira ovoga istraživanja, samo upućujemo na literaturu: Vončina 1978; Mamić 1980/81; Štebih 2013: 250 i dr. Za naše je istraživanje važno utvrditi ostvaruje li se finalni položaj ili ne, te ima li funkciju isticanja ili je stilistički neutralno, kao strani sintaktički utjecaj koji je ušao u književnojezičnu nadgradnju, a koja je bila olakšana slavenskom sintaktičkom potencijom.

Naši primjeri pokazuju da je često kraj rečenice „zauzet” za utvrđivanje visine kazne.

Slično je i u suvremenim pravnim tekstovima:

- *Tko kazneno djelo iz stavka 1., 2., ili 3. ovoga članka počini iz nehaja, kaznit će se kaznom zatvora do tri godine. (KZ)*
- *Tko u ponudi robe ili usluga upućenoj širem krugu osoba navede neistinite ili nepotpune podatke koji su bitni za sklapanje ugovora i mogu razumnog potrošača dovesti u zabludu, kaznit će se kaznom zatvora do dvije godine. (KZ)*

3.2. Atribut

Atributne sintagme u svakoj su rečenici u našem korpusu i možemo utvrditi da se pojavljuju sve vrste atributa: sročnih i nesročnih. Ovdje, pak, izdvajamo samo sročne atribute jer nas zanima kakav je red sastavnica u takvim atributnim sintagmama. Pritom se sintaktička istraživanja moraju okrenuti morfosintaksi. Naime, sročni atribut se sročnošću veže uz imenicu koja mu u rečeničnom ustrojstvu otvara mjesto i kojoj sužava značenje, a time uvodi morfološke kategorije roda, broja i padeža u razumijevanje sintaktičkoga odnosa.

U svakome od analiziranih djela nalazimo veliki broj sročnih atributa u antepoziciji, npr.:

- *rečeni biskup, preslavnoga kralja, velikih muži, verovanom svedoku, fals svedok, sveto evanjelje, crikvenim ljudima, benetačkih soldini (VZ)*
- *reške i kastavske kapitanie, počtovanimi muži, mali komun, mlade lete, dobri muži, svojimi starejimi, našoj kontrade, jednoga junca, takovih janac, vsakoga zvanškoga človika (VSZ)*
- *duhovnoga človeka, ženska glava, silnum rukum, gradskom gruntu, gosposke brajde, riškimi fratri, Sveti Sakrament (TZ)*
- *stare glave, drobne živine, mejaški meštri, negove službe (GU)*
- *Kraljev dvor; Slovinskom orsage, Dijački jezik, dečino imjenje; rođenum bratjum, plemenitom sudcu, njegovo imjenje; svojemu mužu, vsakoga gospodina (D)*

Ovisno o pojedinim tekstovima nalazimo više ili manje primjera za sročni atribut u postpoziciji:

- *škodu duplu, crikav općinskih, obitelji kućne, ludi crikvenih, soldini benetačkih (VZ)*
- *puta komunskoga, kozare ograjene, kozare neograjene, senožetih nekošenih (VSZ)*
- *kaštel tersacki, notar tersaski, satnik tersaski, kmeti tersaski, oblasti biskupske i plovanske, tatba velika, kuće crikvene, ceste općinske, blaga ženina, dan mesni, četerak korizmeni, Petka velikoga (TZ)*
- *podložnik grobniški, gospodin milostivi, gospodin zemaljski, kaštel grobniški, polju grobničkom, ovca jalova jedna, glavu desetetu (GU)*
- *hiža očina (D)*

Kada je atribut zamjenica ili broj, češća je antepozicija od postpozicije:

- *toga istoga pristava, ine druge riči, niki vinograd, ta žena, tih istih crikav, vsaki grad vinodolski, inom drugom zlu stvorenju, ednoga vola : rič niku (VZ)*

Naravno, očekivano je i ostvaruje se i antepozicija i postpozicija uz istu imenicu, npr.:

- *vsaki grad vinodolski (VZ)*
- *jedan starac pravedni (TZ)*
- *pokojni gospodin stari (GU)*

Pretpostavka da je u pravnim tekstovima iz naše pisane baštine više sročnih atributa u postpoziciji nego u antepoziciji nije se potvrdila. Naime, premda se u tekstovima ostvaruju atributi u obje pozicije, vidno je više potvrda za sročni atribut u antepoziciji.

Ipak je pojavljivanje atributa u postpoziciji u pravnom nazivlju (npr. *notar tersaski, tatba velika, podložnik grobniški...*) značajna sintaktička posebnost u odnosu na suvremeno stanje.

Suvremeni zakonski tekstovi ne poznaju postpoziciju atributa, što je u skladu sa stavovima o stilističkoj obilježenosti postpozitivnih atributnih sintagma u hrvatskom standardnom jeziku te neprihvaćanju njihove uporabe u objektivnim, a prihvaćanju njihove uporabe u subjektivnim funkcionalnim stilovima, posebice književnumjetničkom, s kojim ih se

poistovjećuje. Stilska obilježena ili na bilo koji način iskazana „drukčijost“ od neutralnoga izričaja neprimjerena je administrativnom i znanstvenom stilu, stoga i pravnim tekstovima. Posebno se to odnosi na nazivlje, koje je uvijek stilski neutralno:

- *kazneni zakon, kazneno zakonodavstvo, kaznena djela, kazneni postupak, kaznenopravne sankcije, novčana kazna, imovinska korist, međunarodno pravo, hrvatsko državljanstvo, olakotne i otegotne okolnosti...* (KZ)

4. Vrste rečenica

U pravnim se tekstovima ostvaruju sve vrste rečenica: jednostavne, nezavisnosložene i zavisnosložene, a njihova je čestotnost različita.

Kako zakonski tekst traži preciznost, jednostavne su rečenice prekratke i nisu najbolji izbor za ostvarivanje takve funkcije, te stoga nisu česte:

- *Nišće manje tribi ga ukazati kriva s trimi podobnima svedoki.* (VZ)
- *Svakoj žene je verovano od dobrog glasa.* (TZ)
- *Na Brajdu gospodina milostiva oslobojeno je libar 10.* (GU)
- *Zlamenoga ruha za hudo delo svojega muža žena ne pogubi.* (D)

Za razliku od ovoga stanja u baštinskim pravnim tekstovima, u suvremenim zakonima razdijeljenost propisa na niz stavki unutar članka omogućava uporabu jednostavnih rečenica:

- *Kazna zatvora ne može biti kraća od tri mjeseca niti dulja od dvadeset godina.* (KZ)
- *Zastara izvršenja kazne ne teče za vrijeme izdržavanja kazne.* (KZ)
- *Za pokušaj kaznenog djela iz stavka 1. ovoga članka počinitelj će se kazniti.* (KZ)

Nezavisnosložene rečenice nisu u ekscerpiranu korpusu česte, a veznici su *i, zato...*

- *Plaćamo gospodi od naše kontrade mark 21 i šest libri i zato imamo slobod pustit past i sić u našoj kontrade vsakoga zvanškoga človika.* (VSZ)

- *Otac i mat moru po volji i po mogućstvu dotat hčer i polak navade pir veršit.* (TZ)
- *Zato totu mora sudec polag valovanja svedokov pravdu činiti, nie polag svojega znanja.* (D)

S obzirom na funkciju pravnoga teksta logično je da je u našem korpusu prevaga zavisnosloženih rečenica različitih vrsta, npr.:

- *I ka se onde rota da ne odgovornik ima odgovoriti da s onu rotu prisegu a ona ima priseći kako e zgora rečeno.* (VZ)
- *Zakon je, ki bi sam v svojih rukah kral, zapada marak 10.* (VSZ)
- *Zakon je da ovde Veprince moremo za vsaku reč pravdu sudit zač imamo pun stol i rihtu i nigdare nismo hodili v Kastav na nijednu pravdu...* (VSZ)
- *A kada ča voda podere ili pokvari, to je dužan gospodin milostivi načiniti.* (GU)

U *Grobničkim urbarima* je zamjetno više vremenskih rečenica, što je u skladu s urbarom – tipom teksta koji opisuje razne situacije u komuni i ponašanja mještana:

- *Kada se japnenica načinja dužni su kmeti tlaku, a meštra da plati gospodin milostivi.* (GU)
- *Podložniki grobniški dužni su, kada su zapadi od sniga, čistit put od gore ka se zove Snežnik tajakše dužni su pristupit s rabotum sigar kada se popravljaju puti u svako vrime zvan rečene gore po teritoriju grobniškom.* (GU)

Takav opis traži iznošenje više detalja i često je sadržaj iznesen u višestrukosloženim rečenicama:

- *Dužni su vsako leto deržati listara, ko liste odnaša do Ozlja, a od dohotka živinskoga slobodi su va tom leto.* (GU)
- *Podložniki grobniški, koji imaju konj, moraju se dat u svakoj potrebi za jahu gospodinu zemaljskomu, njegovim komešarom i kapitanu i slugam njegovim i ostalim oficirom i to samo do Gerova, do Tersta i Verhnika; do Broda nisu dužni dat, zač su se pogodili z Bakrani i rečeni Bakrani davaju konj za jahu i za gonit tovari do Broda.* (GU)

U pravnim se tekstovima, očekivano, javljaju uzročne rečenice:

- *da plati L2 i škodu zač ni bil pošten* (TZ)
- *U Ričini nijedan ne smi lovit ribe pod penu dukat 25, buduć ova ribaria sačuvana je za samu gospodu.* (GU)
- *Jer je listor to ovde v Decretome popisano, da repulžija ne more biti ni šeregom, ni silnimi rukami, nego listor po vun snetom oružji, ili po pokazanji gologa meča more biti.* (D)

Naravno, samo pojavljivanje *jer* ne znači uvijek uzročnu rečenicu nego je to moguć konektor na tekstnoj razini uz jednostavnu rečenicu, npr.:

- *Jer je dužen potomtoga vsake fele tutor račun dati poleg regištroma, i od imienja, i od onoga imienja hasne.* (D)

U korpusu nalazimo veliki broj pogodbenih i subjektivnih rečenica, s različitim čestotnošću u pojedinim tekstovima.

Tako *Trsatski zakon*, koji ima 75 članaka, ima 40 pogodbenih rečenica s veznikom *ako* (54%), u odnosu na 7 subjektivnih rečenica s veznikom *ki* (9%), a 28 preostalih rečenica pripada drugim vrstama rečenica (37%).

Stoga se u sljedećim odjeljcima usmjeravamo pogodbenim i subjektivnim rečenicama.

4.1. Pogodbene rečenice

U pravnoj je pisanoj baštini utvrđena visoka čestotnost pogodbenih rečenica:

- *Ako tadbu onde učini plaća libar 24.* (VZ)
- *Ako bi silu učinil koj divojke, da ju pozakoni; sujen budi od duhovnik.* (TZ)
- *Ako bi došli mejaški ljudi s živinom u pašu na kunfin, kako š njimi strave, od toga ide gospodina milostiva polovica, a pučanom polovica.* (GU)
- *Ako li bi dece ne imela, na nje bratju ostane.* (D)

Primjeri pokazuju da su pogodbene rečenice u inverziji.

Analizirajući sintaksu u srednjovjekovnim pravnim tekstovima Kuzmić zaključuje da su pogodbene rečenice „prepoznatljivo i bitno obilježje sintaktičke ustrojenosti” zakonskih tekstova (Kuzmić 2009: 436).

Pogodbenih rečenica nema u zapisnicima, što je razumljivo jer zapisnici bilježe izjave i opise onoga što se dogodilo, pa nisu tekstna vrsta u kojoj se pojavljuju pogodbeni sadržaji. Stoga su te vrste rečenica iznimne, a nalazimo jednu započetu pogodbenu rečenicu:

- *Ako ki oće na koga tužit...* (VSZ)

U zavisnim se pogodbenim rečenicama iznose kaznena djela, a u glavnim rečenicama donose kazne, a one najteže, smrtne, često frazemom *gre komu glava*:

- *ako bi ženu siloval tuju da mu gre glava* (TZ)
- *ako bi ka umorila dite da joj gre glava* (TZ)

Obilježje je pogodbenih rečenica veznik *ako*:

- *Ošće: ako nigdo v noći je ukral v osiku niki skot vola na gumnu žito va ulnici v mesti gdi se shranaju pčele med takoe plati knezu libar 50 ako est onde klič bil pomagai a va dne soldini 40 i takoe v noći ako nij onde bil vapai i škodu duplu kako i pisano i klič e verovan* (VZ)
- *ako bi ki učinil silu pastirom, da jin je verovano ako pridu tužiti* (TZ)
- *Ako bi ča komu ukradeno na dvoru, ali zvan dvora tere ne bi mogal pokazati, ale bi imel sumnju na kega, ili bi velika tatbina, da mu se da konop, i ako bi se našal takov tat, da ima bit kaštigan kako zločinac i bit bandižan i blago vazet za kamaru.* (TZ)
- *Ako ki oće na koga tužit kada su veća uročna ima vse prvi nareč i da pride za dan ki je pozvan, ako ne pride...* (VSZ)
- *ako li obedvie strane... zadovoljno posvedočita* (D)

Pogodbene su rečenice uključene u tekst i s *a ako*:

- *A ako koi podlošnik bi ča počel bučiti suprot porkulabu ali drugomu oficijalu ali podlošnik jedan suprot drugom puntarit se, takovi zgube svoja imanja i oni se moraju stirat i bantižat sa svum familium iz ovoga teritoria.* (GU)

Rečenice su vezane i s *da ako*:

- *Da ako žena ženi sverže pokrivaču više rečenu plaća 2 libre dvoru a onoi 2 ovci* (VZ)

Rjeđe nalazimo cjelovitu konstrukciju pogodbenih rečenica *ako – onda*:

- *Nijedan podložnik ne more prodat svoga imanja ljudem stranskim i ako bi koi podložnik prebivati hotel drugdi zvan svoje domovine i ne plaćati svomu gospodaru zemaljskom i ne činiti dužnosti koje čine drugi podložniki, onda zgubi svoja imanja koja mu gospoda zimaju za svoja.* (GU)

Dakle, u našem je korpusu visoka čestotnost pogodbenih rečenica, koje su najčešće u inverziji, a veznici su *ako* ili *da ako*. U zavisnoj je rečenici prezent ili kondicional, a u glavnoj prezent.

I u suvremenim pravnim dokumentima nalazimo pogodbene rečenice, ali značajno rjeđe nego u starijim zakonskim tekstovima, a razlika je i u uporabi glagolskih oblika: u zavisnoj rečenici nema kondicionala nego je uobičajen prezent, a u glavnoj je rečenici futur:

- *Ako osuđenik ne pristane na rad za opće dobro ili ga ne izvrši, novčana kazna, odnosno rad za opće dobro zamijenit će se kaznom zatvora.* (KZ)
- *Ako je kaznenim djelom iz stavka 3. ovoga članka prouzročena smrt jedne ili više osoba, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora od jedne do deset godina.* (KZ)

U suvremenim se zakonskim tekstovima pogodbene rečenice rjeđe rabe jer se kondicionalna situacija zamjenjuje pretpostavkom učinjena djela koje treba sankcionirati i označavanjem počinitelja, pa su češće subjektne rečenice koje omogućavaju takav kontekst.

4.2. Subjektne rečenice

U starim su zakonskim tekstovima često rabe subjektne rečenice nužne u konkretizaciji pojedinih sudionika odnosa koji se zakonski uređuju ili konkretizaciji vrsta prijestupa koji se opisuju, i sl.

U *Trsatskome* je *zakonu* malo primjera subjektivnih rečenica, a vezno je sredstvo odnosa zamjenica *ki* u određenom liku:

- *Ki hoće kakov grunt prodat ali kantat, ima se gospodinu kapitanu ali pravdi javit za licenciju.* (TZ)
- *Ki bi porat razbil, plaća pene L 50.* (TZ)

S druge strane, u *Decretumu* niz rečenica započinje označavanjem onih na koje se propis odnosi, odnosno subjektivnim rečenicama s veznim sredstvom odnosno zamjenicom *koteri* u određenom liku:

- *Koteri krivi list spravi...* (D)
- *Koteri krive pieneze kuju...* (D)
- *Koteri silu na nih hižah včine...* (D)

I u drugim tekstovima u našem korpusu ima subjektivnih rečenica, a manje ih je nego pogodbenih:

- *A ki to učini plati knezu 40 soldini.* (VZ)
- *Ki bi zvane lozi do proseki sikal sirovo, plaća sold 16.* (VSZ)
- *Ki bi pozvan na pravdu, ter ne bi došal odgovarat, i relation storil satnik, plati pene L 8; gospodinu kapitanu L 3; namesniku illiti luogotenentu u toj pravde L 2; starcem L 2, kanceleru jedna.* (TZ)

Vidimo da su, kao i pogodbene rečenice, i subjektivne rečenice u inverziji.

Za razliku od starijih pravnih tekstova, u suvremenim su propisima subjektivne rečenice česte:

- *Tko kršeći pravila međunarodnoga prava za vrijeme rata ili oružanoga sukoba vrijeđa, zlostavlja ili zadrži pregovarača ili njegovu pratnju ili im spriječi povratak, ili na drugi način povrijedi njihovu nepovredivost, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.* (KZ)
- *Tko primijeni silu ili ozbiljnu prijetnju u cilju da ostvari vlast nad civilnim zrakoplovom u letu, civilnim brodom u plovidbi ili nepokretnom platformom, kaznit će se kaznom zatvora od tri do petnaest godina.* (KZ)

To je u skladu s već rečenim – da zavisna subjektivna rečenica omogućava označavanje prekršitelja i na to se u glavnoj rečenici vezuje izricanje kazne za počinjenje djela.

5. Sintaksa teksta

Jedna je od pretpostavki ovoga istraživanja da se na tekstnoj razini uočava snažna povezanost rečenica u tekstu.

Kao dobar primjer takvoga postupanja izdvajamo *Dekretum*. U njemu se iskazuje jaka povezanost rečenica u slijedu uporabom raznih konektora, od kojih su najčešći *zato* i *jer*:

- *Totu je zato potriebno razmeti...* (D)
- *Zato je triebe to znati, da je troje fele obramba, poimene pravdena, testamentomska i dana...* (D)
- *Jer založenje ne zapira vun lastivnoče imienja i vekvečne.* (D)

Posebno se povezanost vidi u višestrukosloženim rečenicama, u kojima je vezno sredstvo priložna oznaka isticanja i:

- *i ako sem kriv da me zemlja požre, kotera je zemlja Datana i Abirona požerla, i ako sem kriv da francija i gubavoča na me pride, i ako sem kriv veliki beteg, črevoboljna kri i nagla guta da pride na me, i nagla smert da me zgrabi...i ako sem kriv da me pravda Mojžesava pomene* (D)

Povezanost najavljuju i drugi konektori, npr. *(j)ošće, potomtoga, takajše, zverhu toga, na dalje, tako tulikajše...*

- *Iošće: niedan svedok nima svidočiti ako nej prvo pitan od pristava...* (VZ)
- *Ošće da nemozi nijedno blago zginut prez kanta.* (VSZ)
- *Tako tulikajše svaki pri svoje sušeščine, studenci zvan Rupna ki općinskim delom napravljat se ima i čistit polak potribe.* (TZ)
- *Takajše dužni su toware goniti od Grobnika do Ozlja...* (GU)
- *Zverhu toga dužni su pojti dobro oboružani kamo bi bila potriba i kamo bi im oficir zapovidal...* (GU)
- *Na dalje, u potribah od vojske moraju poiti podložniki grobniški sviom gospodinom zemaljskim ali z njegovim kapitanom kamo bude potriba poiti i ako bi im Bog dal sriću ali kakov dobitak, med sobum neka razdile.* (GU)
- *Potomtoga je, i to triebe razmeti, da je gibajuče i z mirom stoječe marhe gore poviedano precjenanje.* (D)

U sudskim zapisnicima ima opisa događaja koji pokazuju redosljed zbivanja te su čvrsto vremenski i uzročno-posljedično povezani, npr.

- ... *odlučiše da ta Ivan imej ta odar pustit rast kako je po prvo stal, kladajuć ga u penu najprvo da je ružu razvergal, drugo da je kolce negove znel, treto da je svoje kolce na bratovo stavil i da u trmenu dan 8 da on zid kotca zname tja pod penu libr 25 kako mu je i bilo po prvo stavleno...* (VSZ)

Suvremeni su zakonski tekstovi strukturirani kroz niz članaka, koji su često kratki i jasno odvojeni, s jasno odvojenim rečnicama, odnosno čvrstim rečeničnim granicama. Stoga se ne očekuje povezivanje rečenica u slijedu uporabom konektora. Kada u nekom članku postoji više odredbi, one su dane u zasebnim stavcima i nisu sintaktički povezane. Naravno, na nadrečeničnoj razini mi uočavamo povezanost, inače ne bi te odredbe bile unutar istoga članka, ali je ta povezanost značenjska i nije ostvarena iznadrečeničnim signalima kontekstualne uključenosti, kako ih naziva Silić (1984). Nema stoga konektora koje smo utvrdili u starijim zakonskim tekstovima, kao što su: *još, zato, i, jer...*

Ipak, često se rabi jedna mogućnost nadrečeničnoga, tekstnoga povezivanja: pozivanje na prethodno navedene članke ili stavke pojedinih članaka, koji novu informaciju stavljaju u širi već poznati kontekst. To se dobro vidi u čl. 70 *Kaznenoga zakona* u kojemu se u 2., 3. i 4. stavku poziva na 1. stavak (*mjera iz stavka 1 ovoga članka = sigurnosna mjera obveznog psihosocijalnog tretmana*):

Obvezan psihosocijalni tretman

Članak 70.

- (1) *Sigurnosnu mjeru obveznog psihosocijalnog tretmana sud može izreći počinitelju koji je počinio kazneno djelo s obilježjem nasilja ako postoji opasnost da će počiniti isto ili slično djelo.*
- (2) *Mjera iz stavka 1. ovoga članka izvršava se u ustanovi za izvršenje kazne zatvora ili u zdravstvenoj ustanovi ili u pravnoj osobi ili kod fizičke osobe specijalizirane za otklanjanje nasilničkog ponašanja pod uvjetima određenim posebnim propisom.*
- (3) *Mjera iz stavka 1. ovoga članka može trajati do prestanka izvršenja kazne zatvora ili rada za opće dobro, isteka roka pro-vjeravanja primjenom uvjetne osude, odnosno do isteka vremena*

kazne zatvora koja odgovara izrečenoj novčanoj kazni, a najdulje dvije godine.

- (4) *Sud će o presudi kojom je mjera iz stavka 1. ovoga članka izrečena uz novčanu kaznu, rad za opće dobro ili uvjetnu osudu obavijestiti nadležno tijelo za probaciju radi daljnjeg postupanja propisanog posebnim zakonom i na temelju tog zakona donesenim podzakonskim propisima.*

Naravno, u skladu sa strukturom i standardima izrade pravnih dokumenata (nomotehnikom) nema konektora koji bi najavljivali nešto unaprijed, upućivali prema naprijed (anaforično). Mogu se rabiti samo oni koji unatražno (kataforično) povezuju novu informaciju u cjelinu.

6. Zaključak

Zaključujući svoju sintaktičku analizu čakavskih pravnih tekstova u 16. stoljeću Kuzmić piše: „Od sintaktičkih i leksičko-stilističkih obilježja hrvatskih čakavskih pravnih tekstova 16. st. ne izdvaja se ništa što već nije ranije opisano u poglavljima o sintaksi, stilu i leksiku hrvatskih srednjovjekovnih pravnih spomenika (Kuzmić 2009: 434-449). Dakle, na spomenutim se jezičnim razinama nastavlja srednjovjekovna pismena tradicija” (Kuzmić 2011: 341).

Pravni tekstovi nastali na sjevernojadranskom području ekscerpirani za ovo istraživanje na tome su tragu. U sljedećim su stoljećima pravni tekstovi zadržavali mnoga temeljna sintaktička obilježja, ali i mijenjali obrasce.

Postavili smo neka pitanja, oblikovali neke pretpostavke na temelju poznavanja tekstova i literature te je većina pretpostavki potvrđena, ali neke nisu.

Predikatni je lik u rečenicama kojima se izriče kazna u starijim tekstovima bio i imperativ (ili konstrukcije koje prenose obvezatnost izvršenja) i prezent, s određenim razlikama u funkciji (zapovjednost u odnosu na svestremenost), dok današnji pravni tekstovi rabe prezent i futur. Kondicional se u baštinskim tekstovima često pojavljivao, govoreći o mogućnosti izvršenja djela, a današnji zakoni nastupaju pragmatično, ne govore o mogućnosti nego o činu koji se dogodio te sada slijedi sankcija.

Atribut u postpoziciji činjenica je starije hrvatske pismenosti, ali nije osnovno sintaktičko obilježje ekscerpiranih pravnih tekstova jer je značajno

više atributa u antepoziciji. To je obilježje i današnjega pravnoga nazivlja, koje je stilistički neutralno.

Potvrdili smo da se u pravnim tekstovima ostvaruju sve vrste rečenica, ali s različitom učestalošću. Jednostavne su rečenice kratke za prenošenje složenih pravnih sadržaja te ih je najmanje u građi. Slično je i s nezavisno-složenim rečenicama. Potvrdila se pretpostavka da je najviše zavisnosloženih rečenica, a što je u skladu s funkcijom pravnoga teksta da precizno navede djelo, vršitelje i okolnosti te odredi sankcije. Takve složene sadržaje donose pogodbene rečenice (s veznikom *ako*) te subjektne (kojima je vezno sredstvo odgovarajući oblik zamjenice *koji*). Te su rečenice u inverziji te su se tako potvrdile tri pretpostavke vezane uz ove dvije vrste rečenica. U suvremenim se zakonskim tekstovima pogodbene rečenice rjeđe rabe jer se kondicionalna situacija zamjenjuje pretpostavkom učinjena djela i označavanjem počinitelja, pa su češće subjektne rečenice koji omogućavaju takav kontekst.

Svaka je rečenica u nekom tekstu cjelovita sama za sebe, ali je i dio toga teksta. U pravnim tekstovima u našem korpusu više je strategija uključivanja rečenica u tekst, odnosno utvrđena je snažna povezanost rečenica u tekstu. Nomotehnički standardi koji određuju oblike suvremenih pravnih tekstova oblikuju članke i unutar članaka stavke te time lome tekst na manje dijelove, u kojima ima mjesta i za jednostavne rečenice i za rečenice koje ne pokazuju uključenost u iznadrečeničnu razinu konektorima kao u prethodnim stoljećima. Ipak, utvrdili smo nove tipove signala kontekstualne uključenosti: pozivanje na prethodno navedene članke i stavke, pokazujući da i bez klasičnih konektora postoji kataforično povezivanje.

Ovo je istraživanje samo otvorilo neke teme sintaktičke raznolikosti u sinkroniji i u dijakroniji, a ostaje još niz sintaktičkih konstrukcija koje valja istražiti. Tako npr. valja vidjeti kako se označava vršitelj radnje u subjektnome skupu, posebno kada ih je više, kao što je atribucija glagolskim prilogom sadašnjim u primjeru iz *Trsatskoga zakona: Žena aliti hčere ne moru pretendit polovicu blaga po očinoj smerte ko steče muž i žena skupa živuč.*

U sljedećoj fazi valja proširiti istraživanje i tematski i vremenski i prostorno, potom uključiti osim kvalitativne i kvantitativnu analizu da bi se na temelju toga moglo pretpostaviti u kojem se pravcu mijenjaju sintaktička obilježja tekstova. Time bismo mogli ući u neistražene prostore sintaktičke budućnosti.

Literatura

- Bartolić, Z. (2003) *Ivanuš Pergošić. Decretum 1574: hrvatski kajkavski editio princeps*, Matica hrvatska, Zrinski: Čakovec.
- Bratulić, J. (1988) *Vinodolski zakon 1288. Faksimil / diplomatičko izdanje / kritički tekst / tumačenje / rječnik*, Globus – Nacionalna i sveučilišna biblioteka – Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Pravni fakultet: Zagreb.
- Fanego, T. (1994) English historical syntax: approaches and problems, u: J. M. Ruiz, P. Abad i J. M. Barrio (ur.), *Proceedings of the Sixteenth International Conference of the Spanish Society for English Language and Literature (AEDEAN)*. Universidad de Valladolid: Valladolid, 13–28.
- Grković-Mejđor [Major], J. (2007) *Spisi iz istorijske lingvistike*. Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića: Novi Sad.
- Gutschmidt, K., Kempgen, S., Berger T. i Kosta P. (ur.) (2014) *Die slavischen Sprachen/The Slavic Languages. Ein internationales Handbuch zu ihren Struktur, ihrer Geschichte und ihrer Erforschung/An International Handbook of their Structure, their History and their Investigation 2.*: Mouton de Gruyter: München – Boston.
- Hansen, B., Grković-Major, J. (ur.) (2010) *Diachronic Slavonic Syntax. Gradual Changes in Focus*. Otto Sagner: München – Berlin – Wien.
- Hock, H. H. (1991) *Principles of Historical Linguistics*. Mouton de Gruyter: Berlin.
- Kazneni zakon* (2019) *Kazneni zakon*, pročišćeni tekst zakona NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18 (na snazi od 4. 1. 2019.) <https://www.zakon.hr/z/98/Kazneni-zakon> (pristupljeno: 22. veljače 2019.)
- Kostrenčić, M. (1923) *Vinodolski zakon*, Rad JAZU 227, 110-230.
- Kroch, A. (2000) Syntactic change, u: M. Baltin i Ch. Collins (ur.), *The Handbook of Contemporary Syntactic Theory*. Malden, MA: Blackwell, 629–739.
- Kuzmić, B. (2001) Jezik Veprinačkog zakona (1507), „Fluminensia” 1-2: 1–24.
- Kuzmić, B. (2007) *Veprinački zakon 1507-2007*, Župa sv. Marka ev. Veprinac – Mjesni odbor Veprinac – Matica hrvatska ogranak Opatija: Veprinac.
- Kuzmić, B. (2009) Jezik hrvatskih srednjovjekovnih pravnih spomenika, u: *Povijest hrvatskoga jezika, 1. knjiga: srednji vijek*, Croatica: Zagreb, 405–455.

- Kuzmić, B. (2011) Jezik hrvatskih pravnih tekstova, u: *Povijest hrvatskoga jezika, 2. knjiga: 16. stoljeće*, Croatica: Zagreb, 323–385.
- Lightfoot, D. W. (1991) *How to set parameters: Arguments from language change*. MA MIT Press: Cambridge.
- Lightfoot, D. W. (1999) *The development of language: Acquisition, change and evolution*. Blackwell: Oxford.
- Mamić, M. (1980/81) Neke sintaktičke crte hrvatskih ustavnopravnih tekstova druge polovice 19. stoljeća, "Filologija", 10, 125–135.
- Mamić, M. (1992) *Temelji hrvatskoga pravnog nazivlja*, Hrvatska sveučilišna naklada: Zagreb.
- Margetić, L. (1995) *Grobnički urbari*, Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine.
- Margetić, L. (1997) *Veprinački sudski zapisnici XVI. i XVII. stoljeća (Volčičev prijepis)*, Katedra Čakavskog sabora Opatija: Opatija.
- Margetić, L. (1998) *Vinodolski zakon. The Vinodol Law. Das Gesetz von Vinodol*, Adamić – Vitagraf: Rijeka.
- Margetić, L. – Moguš, M. (1991) *Zakon Trsatski*, Izdavački centar Rijeka: Rijeka.
- Palašić, N. – Zbašnik, T. (2017) Imperativnost između gramatičke zadanosti i komunikacijske uljudnosti, „Poznańskie studia slawistyczne”, 13, 179–193.
- Pranjković, I. – Badurina, L. (2012) Načini izražavanja imperativnosti, u: *Bosanskohercegovački slavistički kongres I: Zbornik radova* (knjiga 1), gl. ur. Senahid Halilović, ur. Mirela Omerović, 619–628.
- Silić, J. (1984) *Od rečenice do teksta: Teoretsko-metodološke pretpostavke nadrečeničnog jedinstva*, Sveučilišna naklada Liber: Zagreb.
- Silić, J. – Pranjković, I. (2005) *Gramatika hrvatskoga jezika: za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga: Zagreb.
- Stolac, D. (2011) Kajkavski hrvatski književni jezik, u: *Povijest hrvatskoga jezika, 2. knjiga: 16. stoljeće*, Croatica: Zagreb, 189–227.
- Stolac, D. – Vlastelić, A. (2017) Metodološki izazovi suvremenih istraživanja povijesne sintakse hrvatskoga jezika, u: *Definitely Perfect, Festschrift for Janneke Kalsbeek*, ur. René Genis, Eric de Haard i Radovan Lučić, Uitgeverij Pegasus: Amsterdam, 641–658.
- Šimunković, Lj. (1996) *Mletački dvojezični proglasi u Dalmaciji u 18. stoljeću*, Književni krug: Split.

- Šojat, A. (2009) *Kratki navuk jezičnice horvatske. Jezik stare kajkavski književnosti*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje: Zagreb. (pretisak Kaj 1969.–1971.)
- Štebih Golub, B. (2013) Kajkavski hrvatski književni jezik i 17. i 18. stoljeću, u: *Povijest hrvatskoga jezika, 3. knjiga: u 17. i 18. stoljeću*, Croatica: Zagreb, 221–261.
- Vončina, J. (1978) Jezični izraz kajkavske komediografije, u: *Dani Hvarškoga kazališta : Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, 5, 1, 414–438.
- Yang, Ch. D. (2000) Internal and external forces in language change, „Language Variation and Change”, 2, 231–250.

SUMMARY

Diana Stolac

SYNTACTIC DIVERSITIES IN DIACHRONY AND SYNCHRONY (ON THE EXAMPLE OF LEGAL TEXTS)

Linguistic traits change over time – some to a greater, and others to a lesser extent. Some are slower to change, others are quicker. Therefore, it is necessary to view syntactic diversity from both the diachronic and the synchronic perspective. Although every legal document is a part of linguistic staticity and we see it as a synchronic segment, an integrated approach to a series of documents in time (that is to a series of such synchronic segments) enables us to determine the dynamics of linguistic phenomena and to interpret them from the diachronic perspective. Our analysis has been conducted on the basis of a large corpus of legal texts beginning from the medieval (starting from the *Vinodolski zakon* from 1288) and early modern period (including numerous statutes and *urbaria*), over the 19th century (when the contemporary legal models were established) to our times. We focus on the following three phenomena: the composition of the predicate, the position of the adjective in a noun phrase and the frequency of various types of clauses. The results reveal that the dominant forms in predicates used to be the imperative, the present tense and the conditional, while nowadays the present tense and future are common, that the postposition of the adjective, although more frequent in older texts, is not a rule, and that the most frequent types of clauses are conditional and subject clauses, which is not the case nowadays.

Key words: *syntax; diachrony; synchrony; syntactic diversity; dynamic; legal text; Croatian language*